

THUISBLIJVEN OF FALEN?

Ouderen wensen nagenoeg unaniem om zo lang mogelijk thuis te blijven. West-Europese beleidsmakers schuiven daarom thuis ouder worden naar voren als dé manier om ouder te worden. De strategie wordt zo een normatief kader voor, en zelfs door, ouderen. Maar hoe gaan ouderen effectief om met het ouder worden: wat is belangrijk voor hen, en hoe vertaalt zich dat in hun besluitvorming?

De bevolkingsvergrijzing in Vlaanderen en Nederland is een immense maatschappelijke verwezenlijking, die desondanks vaak als een probleem wordt voorgesteld dat om oplossingen vraagt. Recent Vlaams onderzoek heeft uitgewezen dat de overgrote meerderheid van ouderen zo lang mogelijk in de eigen woning wil blijven wonen. Ook de overheid is daar voorstander van, omdat dure, gesubsidieerde residentiële woonzorg langer vermeden kan worden. Het beleid schuift dan ook systematisch het concept 'ageing-in-place' (thuis ouder worden) naar voren. Dit concept gaat uit van het zo lang mogelijk in de gemeenschap blijven leven met een zekere mate van onafhankelijkheid. Het veronderstelt tevens het 'active ageing'-paradigma (actief ouder worden), wat ouderen aanmoedigt om actief deel te nemen aan het maatschappelijk leven. Zo zouden ze langer de controle over het eigen leven behouden, waardoor ze zich beter in hun vel zouden voelen. Nochtans heeft internationaal onderzoek aangetoond dat thuis ouder worden bijlange niet voor iedereen haalbaar is: vaak wordt het in de huidige woning blijven wonen als ideaal

bekeken, ondanks dat uit Vlaams onderzoek van Volckaert en De Decker blijkt dat meer dan vier op de vijf woningen in Vlaanderen eigenlijk ongeschikt zijn voor oudere bewoners. Veel ouderen wachten tevens lang met de nodige woningaanpassingen: de badkuip vervangen door een inloopdouche, of het installeren van handgrepen langs het toilet gebeurt vaak pas na een reeks vallen. Ook verhuizen naar een beter geschikte woonomgeving wordt nauwelijks aangemoedigd, hoewel veel ouderen daar baat bij zouden hebben. Natuurlijk speelt de terechte vrees dat het huis zal aanvoelen als een ziekenhuisomgeving, maar zulke ingrepen verkleinen wel drastisch het valgevaar, waardoor een trip naar het ziekenhuis wel vermeden kan worden. Verder kunnen we ons de vraag stellen of de wens om thuis te blijven niet ook een gevolg is van een beperkt aantal maatschappelijk geaccepteerde en beschikbare woonalternatieven. Internationaal onderzoek van Vasara ondervond dat ouderen menen zichzelf te moeten verantwoorden als ze niet voldoen aan de norm van in de eigen woning te blijven.

Onderzoekopzet en context

Dit artikel vertrekt vanuit de aanname dat een dergelijk normatief kader bestaat, en onderzoekt hoe ouderen daarmee omgaan: hoe onderhandelen zij het thuis ouder worden? Mensen die een andere keuze maken voldoen immers niet aan het beeld van de zelfstandige, onafhankelijke oudere dat als ideaal naar voren geschoven wordt. In Vlaanderen kunnen ouderen onder andere terecht in de zogenaamde woonzorgcentra, residentiële wooncomplexen die naast opvang ook verzorging en verpleging aanbieden aan hun bewoners. Hun gemiddelde leeftijd is 87 jaar met een gemiddelde verblijfsduur van 2,9 jaar, wat impliciet aangeeft dat voornamelijk de alleroudsten en de meest zorgbehoevenden in de centra wonen. Een recent onderzoeksrapport van Smetcoren et al. omtrent woonattitudes tegenover verschillende woonvormen wees eerder aan dat de woonzorgcentra, samen met het inwonen bij de kinderen de minst populaire woonvormen waren, maar ook assistentiewoningen blijven onpopulair. Zelfstandig in de eigen woning blijven blijft veruit de eerste keuze bij ouderen, met ongeveer zes op tien respondenten die er positief tegenover staan. Dat betekent echter ook dat veertig procent van de ouderen toch niet zo positief staan tegenover de eigen woning. Het lijkt er dus op dat de norm van het thuis ouder worden geconsolideerd wordt door de beleidsfocus.

Zelfstandig in de eigen woning blijven blijft veruit de eerste keuze bij ouderen

Vanuit de KU Leuven doen wij onderzoek naar de onderhandeling van het thuisgevoel, vanuit het perspectief van ouderen zelf. Daarvoor interviewden we thuiswonende ouderen in Vlaanderen in hun woning: in totaal werden 25 kwalitatieve diepte-interviews, in vijf buurten verspreid over Limburg, Antwerpen en Oost-Vlaanderen. De gemeenten Beringen, Hasselt, Merelbeke, Merksem, en Zottegem werden geselecteerd op basis van zowel demografische als ruimtelijke factoren, zoals de verstedelijking en het voorzieningsniveau. In de geselecteerde gemeenten werd dan de buurt gekozen met het hoogste absoluut aantal ouderen zonder woonzorgcentrum. Deelnemers werden via willekeurig in de bus gestoken brieven uitgenodigd om deel te nemen aan het onderzoek met de pensioengerechtigde leeftijd als deelnamevereiste. Volledige anonimiteit werd gegarandeerd, en alle interviews werden afgenomen en verbatim getranscribeerd door de eerste auteur. Meer info over de deelnemers kan teruggevonden worden in tabel 1. De interviews werden thematisch geanalyseerd naar latente thema's omtrent visies op de woning, thuis, identiteit in later leven, en de buurt. Wat volgt zijn eerste bevindingen van de analyse.

Woonzorgcentra zijn de nachtmerrie

Vroeger gekend als rusthuizen of 'oudemannekeshuizen', zoals bleek uit de interviews, dragen woonzorgcentra nog steeds een negatief imago met zich mee: respondenten noemen het de plek waar ouderen weggestopt worden als ze totaal hulpbehoevend zijn en/of dementeren. Hierdoor voelen jong-senioren zich doorgaans te jong om naar zo'n instelling te gaan. In de gesprekken kwam het onderwerp woonalternatieven naast de huidige woning uitvoerig aan bod; spontaan spraken de meeste ouderen echter enkel over woonzorgcentra, en in een zeer negatief licht. Assistentiewoningen

werden ofwel gelijkgesteld aan woonzorgcentra, ofwel gezien als een minderwaardig alternatief voor de eigen woning. Andere alternatieven waren nauwelijks of niet bekend.

Ik ga ni, ik ga niet naar een oud mannekeshuis. Nooit. Nooit.

Interviewer: Ge zegt dat heel stellig.

Ja. Daar ben ik heel correct in, en 'k zeg "voor in een kamerken te gaan zitten, waar een bed staat en een kastje of een tafeltje staat en een televisie staat en ge hoort van de rest niks"? Neen. Ik moet, moet mij, moet mij kunnen deplaceren [verplaatsen].

- Man, 77j, Zottegem, 1,5j in huidige woning

Van de wereld afgesneden zijn komt meermaals terug: voor de meeste ouderen lijkt een woonzorgcentrum de eindhalte te zijn van het leven, waar men geleefd wordt in plaats van zelf actief vorm te geven aan het leven. Het gevoel van vrijheid, het kunnen gaan en staan waar ze zelf willen, blijkt voor nagenoeg alle respondenten een essentiële kwaliteit van leven en wonen. Deze connotatie lijkt voor een deel te correleren met de normatieve beleving van thuis ouder worden: de eigen woning als een fysieke manifestatie van vrijheid en zelfbepaling, en het woonzorgcentrum als de representatie van vastzitten en geleefd worden. Sinds de pandemie is het beeld van deze centra nog extra verslechterd, door de uitvoerige verslaggeving over de hoge sterftcijfers van de eerste golf en het effectieve afsnijden van de contacten tussen de binnen- en buitenwereld als draconische maatregel om besmettingen te beperken. Ook het beeld van de (te) kleine woonruimte vormt een basis voor de kritiek, vooral in de vorm van de vrees in een klein kamertje zonder eigen meubels 'gestoken' te worden. Veel deelnemers wonen in een grote woning met meerdere slaapkamers die ze nauwelijks gebruiken. Desondanks gebruiken ze, naar eigen zeggen, alle ruimtes, bijvoorbeeld als opslagruimte of voor een specifieke taak: een dame had een aparte kamer om te naaien, te strijken en om te werken. Bij hen spelen ook vaak overwegingen om een logeerplek te kunnen aanbieden aan kinderen of kleinkinderen: in een woonzorgcentrum is zoiets niet meer mogelijk. Ondanks het overwegend negatieve beeld van deze centra, merken sommigen toch op dat zo'n faciliteiten nodig zijn.

[zucht en denkt na] Da's ook weer zo een noodzakelijk kwaad he? Als het écht moet, zijn we misschien heel blij dat we er naartoe kunnen gaan he? Maar als 't niet moet, liever, liever niet.

- Vrouw, 71j, Hasselt, 47j in huidige woning

Veel ouderen willen de kinderen niet tot last zijn en maken bijvoorbeeld liever gebruik van thuiszorg. Bron: Eigen foto

Geen last zijn

Het normatieve kader legt een grote verantwoordelijkheid bij de oudere persoon zelf: die kan immers zelf de eigen levensstijl bepalen en wordt geacht zelf de inspanning leveren om zelfstandig te wonen. Maar dit normatieve kader is ook geïnternaliseerd bij onze respondenten. Dat blijkt uit de alomtegenwoordige wens tot zelfstandigheid, die in onze gesprekken naar voren kwam. Deze wens lijkt onlosmakelijk verbonden met het verlangen om anderen, voornamelijk de kinderen, niet tot last te zijn:

Interviewer: Wat is voor u de grens [om hulp te vragen aan uw dochter]?

[Denkt na] Zelfredzaamheid tot een zeker punt, he? Want ik weet toen mijne man overleden is, hoeveel moeite dat mij gekost heeft hem te begeleiden tot het einde. Zal ik maar zeggen, he? Maar dat wil ik mijn kinderen niet aandoen. Daarom heb ik ook direct na het overlijden van [mijn man], mijn volledige euthanasie papieren in orde gebracht.

- Vrouw, 88j, Hasselt, 20j in huidige woning

Veel van deze ouderen hebben zelf ervaren hoe belastend het kan zijn om voor een oudere persoon te zorgen. Mantelzorg voor de eigen ouders werd vaak aangehaald als reden om de kinderen zo min mogelijk te belasten. Velen willen dat de kinderen simpelweg op bezoek komen omdat ze dat willen, niet omdat het nodig is. Omgekeerd lijken ouderen vooral bij hun kinderen te willen komen als ze zich nuttig kunnen maken: sociaal contact als doel op zich is voor hen niet voldoende. Bijna alle deelnemers vermelden expliciet dat zij eerder bij diensten als familiehelp zouden aankloppen dan bij de eigen kinderen. Deze kinderen hebben meestal een eigen gezin waarin beide ouders werken, waardoor de ouderen geen extra last willen veroorzaken.

Velen willen dat de kinderen simpelweg op bezoek komen omdat ze dat willen

Conclusie: een nieuwe thuis?

Onze voorlopige interviewresultaten lijken aan te geven dat 'uit residentiële zorg blijven' een belangrijke bezorgdheid is van ouderen in Vlaanderen, waarvoor enkel de eigen woning een plausibel alternatief lijkt. Gekoppeld met de beleidsfocus op thuis blijven wonen, ontstaat dus een normatief kader dat het zo lang mogelijk in de eigen wonen blijven wonen verwacht. Onze eerste resultaten ondersteunen zonder twijfel dat er een negatieve perceptie bestaat van woonzorgcentra: alternatieven zijn er enkel voor als het echt niet meer anders kan. Uit onze bevindingen blijkt evenwel ook dat andere woonalternatieven nauwelijks bekend zijn: de meesten rekenen op formele zorgverlening in de toekomst, om zo min mogelijk hulp van familieleden, en dan voornamelijk hun kinderen, in te roepen. Daardoor komt er echter meer druk te liggen op de thuiszorgsector, die in Vlaanderen al zwaarbelast is. Mede om die reden komt er een steeds fellere kritiek uit de sociaal-ruimtelijke hoek, die incongruenties tussen beleidsplannen voor ruimtelijke planning en ouderenzorg blootlegt. Zo stellen Volckaert en De Decker onder andere de efficiëntie van thuiszorg en de leefbaarheid van dorpen in meer afgelegen gebieden zoals de Westhoek in vraag.

Deze overwegingen brengen ons ertoe het thuis-ouderwordenparadigma in vraag te stellen of op zijn minst te nuanceren: langdurig in de gezinswoning blijven wonen is zeker niet voor iedereen de manier om kwalitatief ouder te worden. In de verdere analyse van de interviews zullen we meer in detail nagaan hoe 'thuis' wordt geconstrueerd en beschreven door de deelnemers, en welke actoren daar een rol in spelen. Daarbij is de achterliggende gedachte dat 'thuis' misschien ook elders kan gemaakt worden en dat op tijd verhuizen naar een beter geschikte woonomgevingen een succesvolle strategie kan vormen.

Literatuurselectie

- Vasara, P. (2015) Not ageing in place: Negotiating meanings of residency in age-related housing. *Journal of Aging Studies* 35, pp. 55–64.
- Volckaert, E., & P. De Decker (2019) Woonsituatie en -dynamieken bij ouderen. Een kwalitatieve studie naar de woonperspectieven van oudere huurders in de stad. Leuven: Steunpunt Wonen.
- Smetcoren, A.-S., S. Dury, L. De Donder, N. De Witte, S. Van Regenmortel, T. Kardol, & D. Verté (2014) Denken over later? Attitudes van ouderen ten opzichte van verschillende woonvormen in Vlaanderen. *Ruimte & Maatschappij* 6, nr. 2, pp. 14–38.

Jakob D'herde (jakob.dherde@kuleuven.be) werkt aan zijn doctoraat aan het departement architectuur van de KU Leuven. **Wesley Gruijthuijsen** (wesley.gruijthuijsen@kuleuven.be) werkt aan zijn doctoraat aan de afdeling geografie en toerisme van de KU Leuven. **Veerle Draulans** (veerle.draulans@kuleuven.be) is professor genderstudies aan de KU Leuven. **Dominique Vanneste** (dominique.vanneste@kuleuven.be) is professor geografie en toerisme aan de KU Leuven. **Hilde Heynen** (hilde.heyne@kuleuven.be) is professor architectuurtheorie aan de KU Leuven.